

УДК: 37.012.

БАШТАЛГЫЧ МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК ЖАНА ЭМГЕККЕ  
ТАРБИЯЛОО ЖОЛДОРУ  
ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ И ТРУДОВОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИЕСЯ НАЧАЛЬНЫХ  
КЛАССОВ  
ENVIRONMENTAL AND LABOR EDUCATION PRIMARY SCHOOL STUDENTS

*Жетекчиси п.и.к. Ризашова М.Б.  
Жусупбаева Ш.Э. магистрант*

**Аннотация:** Бул макалада башталгыч класстардын окуучуларын эмгекке тарбиялоо, экологиялык тарбия берүү, анын усулдары, элдик педагогиканын таасири, эстетикалык ой жүгүртүүлөрдүн калыптанышы, манастын жети осуяттары жөнүндө сөз болду.

**Аннотация:** В этой статье рассматривалось понятие о экологической воспитании, о трудовой воспитании, также ее методы, о влиянии народной педагогики, о становление эстетической воспитании, о семь заповедей Манаса.

**Annotation:** This article examined the concept of environmental education of primary classes, also labor education and their methods, the influence of folk pedagogy, the development of aesthetic perception, and the seven commandments of Manas.

**Ачкыч сөздөр:** экология, эмгек, тарбия, эстетика, руханийлик, усул, өз ара жардамдашуу.

**Ключевые слова:** Экология, труд, воспитания, духовная, метод, эстетика, взаимопомощи.

**Key words:** Ecology, labor, education, spiritual, method, mutual assistance.

Бул темага кызыккандымдын себеби азыркы мезгилде цивилизациялуу коом болгонубуз менен, экологиялык жана эмгекке болгон тарбия коомчулугубузда актуалдуулугун жоготпой, курчуп турган учуру.

«Акыркы он жылдын ичинде болуп өткөн, радикалдуу саясий-экономикалык реформалар коомубуздун бардык тармактарына таасир тийгизди. Бүгүнкү күндө Билим берүү системасындагы реформаларды демократиялаштыруу жана гумандаштыруу процесстери жаңы шарттарга ылайык, окуу-тарбия процесстеринин милдетинде принциптеринде өзгөртүүлөрдү түзүүдө десек болот»-деп жазат изилдөөчү Ж.Б.Карасартова.

Учурдагы татаал жана карама-каршы тенденцияларга толгон дүйнөдө экологиялык көйгөйлөр глобалдык масштабга өтү. Адамзат менен табияттын ортосундагы улам татаалдашып бара жаткан маселелер цивилизациянын негизине коркунуч алып келүү менен көп учурда адамзат жашоосунун мүмкүнчүлүктөрүн алдын ала айтууну татаалдаштырат. Ошондуктан экологиялык коопсуздукка атайын илимдин адистери гана эмес, дүйнө жүзүндөгү жалпы коомчулук абдан чоң көңүл буруп жатышат.

Педагогика илиминде экологиялык билим-тарбия берүүнүн мазмуну, түрлөрүн жана усулдарын үзгүлтүксүз изилденүүдө. А.Н.Захлебный, И.Д.Зверев, И.Т.Суравегина баалуу салым кошушту. Ошондой эле С.Н.Глазычев, Н.М.Мамедов, В.С.Шиловалар ону Н.М.Михайлова, А.Н.Захлебный, Э.А.Турдукулов, Т.А.Бабакова, А.А.Плешаков ж.б.изилдөөлөрдү жүргүзүшкөн. Экологиялык тарбиялоо проблемалары кыргыз педагогика илиминде 20-кылымдын 90-жылдарынан баштап изилдене баштаган. Теориялык-методикалык окууларды М.Ж.Чоров, А.О.Абдыкапарова, К.К.Аттокурова, М.Д.Бабаев, Темирбек уулу Ильичбек, Г.С.Усенгазиеватар түзүшкөн. Кыргыз этнопедогогикалык багытта Ж.К. Аблабекова, Г.Ж.Байышова, И.Даминовалар экологиялык тарбиялык окууларды жаратышкан.

Адам баласынын гигиеналык жактан түшүнүктөрү пайда боло баштаганын тарых китебинде мындай белгилейт: «мезолит доорундагы адамдар өздөрүнүн турак жайларын

жыйнап таза кармай башташкан». Мындан адамдын айлана –чөйрөгө болгон мамилесин, эстетикалык табитинин ойгонуп жатканын көрөбүз.

Инсандын экологиялык маданиятынын калыптануу критерийи катары: «адам-коом-жаратылыш» системасындагы өз ара аркеттенишүүсү жөнүндөгү, жашаган аймагынын жаратылышы жөнүндөгү, экологиялык туралуу билими, айлана – чөрөнү коргоодо жана колдонуудагы ишмердүүлүктүн түрлөрүндө катышышы, айлана – чөйрөнү, жаратылышты коргоодо жоопкерчиликти көрсөтүү, экологиялык коопсуздуктун нормаларын сактоо жолунда каралат.

*Экология (грек тилинен oikos - үй, мекен, жашаган жер жана logos - илим, окуу. Түздөн түз которгондо: үй жөнүндө илим, ал эми адамзат үчүн үй бул Жер планетасы.)- организмдердин өз ара жана айлана чөйрө менен болгон байланышын изилдөөчү илим. Тирүү организмдин жашоо шартын жана организмдердин жашоо чөйрөсү менен өз ара байланышын изилдөөчү илим.*

**Экология** – тирүү организмдердин тиричилигинин шартын изилдөөчү жана организмдер менен чөйрөнүн ортосундагы өз ара байланышын изилдеген илим», дешет. Белгилүү окумуштуу америкалык эколог Ю.Одум мындай жалпы аныктама берет: «**Экология**–бул илим аралык билим тармагы, көп денгээлдик системалардын жаратылышга, коомдо жайгашуу жана алардын өз ара байланышы жөнүндөгү илим».

Эмгек маселесине келсек окумуштуу Ф.Энгельстин «эмгек маймылдан адамды жаратты» деген үчкүл , мааниси терең сөзү эмгектин маанилүүлүгүн элестүү берет.

Окуучуларды эмгекке тарбиялоонун негизги максаты окуучуларды эмгекке чыгармачыл, аң-сезимдүү мамиле жасоого тарбиялоо кирет жана төмөндөгү милдеттерди чечүүгө байланышат: окуучунун эмгекке муктаждыгын тарбиялоо, акыл жана күч эмгегин айкалыштырып, анын интеллектуалдык потенциалын өнүктүрүү, эмгекке аң-сезимдүү чыгармачыл мамиле жасоого тарбиялоо, эмгек маданиятын, эмгекти уюштуруучулук жөндөмүн арттыруу, ошондой эле окуучунун нравалык сапаттарын калыптандыруу ж. б. Бул милдеттерди чечүү окуучуларды эмгекке теориялык, практикалык жана психологиялык жактан даярдоого жардам берет.

Мектепте Эмгекке тарбиялоо окуу тарбия ишинин бардык процессинде, эмгекке үйрөтүү сабактарында, мектептен тышкары иштердин системаларында ишке ашат. Окуучуларды эмгек процессине катыштыруу алардын адептик, инсандык сапаттарын арттырууга, эмгекти сүйүүгө, чыгармачылыгын өнүктүрүүгө жардам берет. Ошого байланыштуу окуучулардын эмгегин туура пландаштырууга, уюштурууга өзгөчө көңүл бөлүү зарыл.

Эмгекке тарбиялоо инсанды ар тараптуу өнүгүүсүнө жол ачкан структуралык компонент. Эмгекке тарбиялоонун максаты: Техникалык коопсуздук эрежелерин сактоо , эмгек маданияты, өзүн-өзү тейлөөнүн көндүмдөрүн калыптандыруу, эмгек көндүмдөрүн жана зиректүүлүгүн калыптандыруу, адамдын эмгегин сыйлоо жана эмгекти сүйүүгө тарбиялоо болуп эсептелет.

Эми эмгекке тарбиялангандардын критерийи катары: өз алдынча эмгек жолун улап кетүү мүмкүнчүлүгү; ишке карата чыгармачылык мамилеси; чогуу чаран ишти уюштурууга болгон жөндөмдүүлүк; коллективдүү ишмердүүлүктө жалпынын кызыкчылыгына баш ийүү жетектөө; ишти сапаттуу жана жоопкерчиликте аткаруу; техникалык коопсуздук эрежелерин сактоо көндүмү.

Жаштарды экологиялык тарбиялоодо ата-бабаларыбыз илгертен эле ооз эки чыгармаларында чагылдырып келгени бизге маалым. Маселен «Карагул ботом», «Кожожаш» чыгармалары жаштар үчүн да чоңдор үчүн да эң сонун үлгү катары красак болот. Окуучуларды курук сөз менен тарбиялагандын ордуна ушул чыгармалар аркылуу тарбиялоо, түбөлүк эсинен чыккыс үлгү болот жана сезиминин түпкүрүндө уютку катары убакыт саатын күтүп жата берет. Убагы келгенде бул эстетикалык түшүнүк кандайдыр бир деңгээлде жакшы жагына оошу шексиз. Окуучуларга «Карагул ботом» чыгармасынан экологияга тиешелүү төмөндөгүдөй мисалдарды келтирсек болот:

Толгоноорум бир боорум,  
Томуктан сынды оң колум,  
Томуктан колду сындырган,  
Тозоку как баш оңбогун.  
Тоо кийикке асылып,  
Толгоноорумду сомдодун.  
Кайберен аттың семиз деп,  
Кайберендин каргышы,  
Карагулду аттың эми издеп.  
Канатым сынып кайрылып,  
Карагулдан айрылып.

Чыгармада баш-аяк адамдын жаратылышка болгон мамилеси, адам менен жаратылыштын биримдиги абдан чеберчилик менен экологиялык көйгөй катары сүрөттөлгөн. Ушундай эле «Кожожаш» чыгармасындагы Кожожаштын аскада калышы эмне себептен болгонун көркөмдөп түшүндүрүп берүү, аларда экологиялык элестердин бай тарбиялык мааниси бар боёктордун сакталып калышына шарт түзөт.

Мындан сырткары кара чыйырчык үчүн үй салуу, мектептин айланасын тазалап ирээтке келтирүү, жашылдандыруу, дары чөптөрдү чогултуу, канаттууларга жем чачуу, жаз мезгилинде элде арыктарды, айлананы тазалоо, ашарларга катышуу дегендей класстан сырткаркы иш чаралар окуучуларда кооздукту сүйүүгө, калыптануусуна таасир этет.

Кружокторду, факультативдерди уюштуруу, окуучулардын жаратылышты өздөштүрүүсүнө, экологиялык билиминин калыптануусуна көмөк көрсөтөт. Экологиялык викториналарды, конкурстарды, майрамдарды, экскурсияларды, саякаттарды уюштуруу методикасы окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө жараша каралат.

Мектептин кенже класстагы окуучуларын эмгекке тарбиялоодо эмгек жөнүндө макалдарды, жомокторду акындарыбыздын санат ырларын колдонсок алардын аң-сезиминде оң натыйжалуу түшүнүктөрдү калыптандырат.

Маселен: Жалкоонун жаны таттуу,  
Эмгекчинин наны таттуу.  
Баары бирөө үчүн,  
Бирөө баары үчүн. ж.б.

Санат ырларында: Ак сүт берген энеңин,  
Антип билгин эмгегин.  
Эсиң болсо эр жигит,  
Элиңе тийсин керегиң.

Кенже класстар үчүн ар кандай темадагы эмгек багытында оюн сабактарды уюштуруу: «Ата-эненин жардамчылары», «Биз келечектеги ата-эне», «Жакшы иш». ж.б. Коомдук пайдалуу жумуш катары «Ашар», «Таза бак», «Субботник» ж.б. Коллективдик чыгармачылык иш катары: «Зергерлер», «Усталар шаарчасы», «Ярмарка», «Эмгек майрамы» ж.б.

Эмгек жана экологиялык ишгерди уюштуруунун усулдук шарттары:

- Коомдун кызыкчылыгын көздөлүшү;
- Эмгекте өзүнүн жөндөмдүүлүгүн жана кызыгуусун реализациялоого мүмкүнчүлүктүн түзүлүшү, инсандык маанилүүлүккө багытталышы;
- Эмгек каражаттарын, мазмунун эркин тандоого мүмкүнчүлүк;
- Чондор менен алакалашууда ийгилик, ситуация түзүү;
- Эмгек жана жаратылышты коргоо ишмердүүлүгүндө эстетикалык жана эмоциялык оюндардын элементтери.

Өлкөнүнүн түптөлүү мезгилинде мамлекет тарабынан жаштарды тарбиялоодо кыргыз элинин акыл-эсисинин уңгусу катары жашап келген Манас эпосун кайрадан жаштарга идеология катары «Манастын жети осуяты» деген ат менен бериши жаштарыбызды тарбиялоодо баа жеткис жол катары карасак болот. Анда 6-осуят катары «Табият менен

таттуу мамиледе болуу» деген сөз жазылган. Чечмелениши жаратылышты коргоо, ага аяр мамиле жасоо, жаратылышка ысыраптык мамиле жасабоо, ар бир өсүмдүк, ар бир жандыктын маанисин билүү түшүнүктөрү камтылган.

4-осуят катары арыбас мээнет, алдыңкы өнөр-билим аркылуу бакубат дөөлөткө умтулуу. Мунун чечмелениши эмгек, акыл-эс билим аркылуу жакшы жашоо жолунда басуу, жалкоолуктан жаман адаттардан арылуу.

Сабакты корутундулоодо Манастын жети осуяты колдонуп сабакты жакшы логикада жыйынтыктасак болот.

#### **Колдонулган адабияттар:**

1. Апышев Б.А. Педагогика. Ош,1993-ж.
2. Кыргыз адабияты: Энциклопедиялык окуу куралы. Мамлекеттик тыйл жана энциклопедиялык борбору,-Б.2004.
- 3.О.Каратаев, С.Эралиев. Кыргыз этнографиясы боюнча сөздүк. Бишкек-2005-ж.
4. Карасартова Ж.Б., Сагимбекова Д.С. Балдарды эмгекке тарбиялоодо элдик педагогика - нын тийгизген таасири. Журнал. Новые технологии и инновации Кыргызстана; № 4 2018.
5. [www. bizdin.kg](http://www.bizdin.kg). Санат, насыят жана эмгек ырлары.
6. [https type.net](https://type.net). Манастын жети осуяты.